

МИРОШНИЧЕНКО Н. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.232

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ»

Стаття присвячена дослідженню поняття «кримінальне правопорушення». Аналізуються підходи до визначення даної категорії в різні періоди розвитку кримінального права. На підставі аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства, наукових поглядів дається авторське визначення кримінального правопорушення.

Ключові слова: злочин, правопорушення, злочинне діяння, проступок.

Статья посвящена исследованию понятия уголовное правонарушение. Анализируются подходы к толкованию данной категории в различные периоды развития уголовного права. На основании анализа отечественного и зарубежного законодательства, научных взглядов дается авторское определение уголовного правонарушения.

Ключевые слова: преступление, правонарушение, преступное деяние, проступок.

The article is devoted to research of criminal violation. An approach of interpretation this category in different development's periods of criminal law is analysed. There is author's definition of a criminal offense based on domestic and foreign criminal analysis and scientific views.

Key words: crime, offense, criminal offense, misdemeanor.

Вступ. У загальній теорії права впродовж тривалого часу актуальним питанням залишається поняття та види правопорушення. Дефініція «правопорушення» є однією з основних тем для досліджень як у вітчизняній, так і зарубіжній юридичній доктрині. Питання правопорушень неодноразово були предметом дискусій у наукових осередках. На сьогодні не існує єдиного підходу до визначення даної категорії, оскільки науковці визначають дану категорію через різні ознаки.

В останні десятиріччя гостро постає питання про доцільність закріплення на законодавчому рівні поняття «кримінальне правопорушення», як різновиду правопорушення. Незважаючи на той факт, що у Верховну Раду України була подана значна кількість законопроектів, в яких обґрунтовується доцільність закріплення даної категорії у кримінальному законодавстві, а також наявність Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р. № 1153-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України». Проте на сьогодні зазначене питання залишається відкритим, оскільки не має єдиної концепції, яка б вирішила основні концептуальні питання закріплення на законодавчому рівні поняття «кримінальне правопорушення», а також запровадження поняття «кримінальні проступки».

Окремі питання поняття кримінального правопорушення висвітлювались у наукових працях таких вчених: М.М. Дмитрука, В.М. Куц, М.П. Караєва, М.І. Ковальова, Н.А. Мирошніченко, І.С. Самошенко, Ф.В. Тарановського, В.О. Тулякова, П.А. Фейербаха та інших.

Постановка завдання. На підставі узагальнення наукових думок надати визначення та ознаки кримінального правопорушення.

Результати дослідження. У загальній теорії права не існує єдиного доктринального визначення категорії «правопорушення». Так, М.С. Малєїн зазначає, що правопорушення –

це свідомий вольовий акт суспільно небезпечної протиправної поведінки [1, с. 6]. О.Ф. Скакун пропонує таке визначення: правопорушення – це діяння, яке тягне за собою відповідальність особи, яка вчинила його [2, с. 420]. Ю.А. Денисов під правопорушенням розуміє суспільно небезпечне, винне діяння, що суперечить нормам права, за вчинення якого передбачена правова відповідальність [3, с. 245]. Отже, більшість науковців до ознак правопорушення відносять: протиправність, суспільну небезпека (шкідливість), винність та особу, яка вчинила діяння. У зв'язку з цим, на нашу думку, найбільш вдалим є визначення: правопорушення – це суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння, вчинене відповідною особою.

Крім того, у науковій літературі існують різні критерії класифікації правопорушень, а саме, за ступенем тяжкості, за колом осіб, за нормою, яка була порушена тощо. Найбільш поширеною класифікацією правопорушень є їх поділ за ступенем суспільної небезпеки, за якою правопорушення прийнято поділяти на злочини і проступки (адміністративні, цивільні та кримінальні).

Найбільшої актуальності у теперішній час набувають питання щодо необхідності виділення такого різновиду правопорушення, як «кримінальне правопорушення».

Незважаючи на актуальність теми, необхідно констатувати той факт, що не було комплексного дослідження цієї проблеми, багато наукових робіт присвячені окремим видам кримінального правопорушення, а саме поняття «злочин» і «кримінальний проступок», поняття «кримінальне правопорушення», на жаль, залишається поза увагою.

На законодавчому рівні поняття «кримінальне правопорушення» почало вживатися з часу затвердження Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 Концепції реформування кримінальної юстиції України. Крім іншого, у цьому документі визначено дві форми кримінального правопорушення: злочин та кримінальний проступок, що обумовлює необхідність вирішення на доктринальному та практичному рівнях проблеми визначення кримінального проступку, його кримінально-правового складу, класифікації проступків, засобів реагування на їх вчинення, та їх законодавчого визначення тощо.

Крім того, у новому Кримінально процесуальному кодексі (далі – КПК), який був прийнятий 2012 році, вживається термін «кримінальні правопорушення», проте у КПК України не міститься тлумачення цього терміну. Із змісту перехідних положень КПК України вбачається необхідність прийняття нового Кримінального кодексу, у якому буде надане тлумачення цього терміну, проте, на жаль, на сьогодні не було прийнято нового КК України, а також не внесені зміни у діючий КК України щодо запровадження цієї категорії, і тому існують певні невідповідності КК і КПК України.

Термін «кримінальне правопорушення» вживається й у міжнародних документах і практиці Європейського суду, які є обов'язковими для України. Наприклад, Європейська конвенція «Про захист прав людини та основних свобод» від 4 листопада 1950 р. у ст. 7 закріплює: «Нікого не може бути визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії або бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення за національними законами або за міжнародним правом. Не може також призначатися покарання, тяжче від того, яке застосовувалося на час вчинення кримінального правопорушення» [4, с. 595]. Також даний термін вживається у Конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію (ст. 36) та в інших деяких міжнародних актах, але зазначені нормативні акти не встановлюють визначення цього терміну, а тільки використовують його.

Слід відмітити, що термін «кримінальне правопорушення» вживається у законодавстві деяких зарубіжних країн, зокрема штат Канзас, КК Іспанії тощо. Проте КК таких країн, також не надає тлумачення цього терміну, а лише зазначає його види, винятком є КК Канзаса. Так, відповідно до КК штату Канзас кримінальне правопорушення – це «дія або бездіяльність, передбачена законом, за яку може бути призначене покарання у вигляді смертної кари, тюремного ув'язнення, штрафу або штрафу і тюремного ув'язнення одночасно».

У наукових осередках термін «кримінальне правопорушення» часто ототожнювали з іншими категоріями та поняттями, зокрема з поняттям «кримінальне діяння» або «злочинне діяння». Наприклад, П.А. Фейербах аналізуючи Уложення 1845 року, в якому встановлювалась відповідальність за злочини і проступки, використовував загальний термін «види злочинної діяльності», під якими розумів злочин і проступок [5, с. 21].

В Уложенні 1903 році також вживався термін «злочинне діяння». Було зазначено, що злочинні діяння поділяються на 3 групи: тяжкі злочини (за них призначалися смертна кара,

каторга та заслання); злочини (вони тягли за собою ув'язнення у виправному домі, фортеці, тюрмі) та проступки, що каралися арештом або грошовим штрафом.

Деякі зарубіжні країни і сьогодні не використовують термін «кримінальні правопорушення», а вказують на різновиди злочинних діянь, зокрема це: Латвія, Німеччина (злочин та проступок), Франція.

Отже термін «злочинне діяння» – це узагальнене поняття, до якого входить злочин та інші види проступків, тобто аналогічний терміну «кримінальне правопорушення».

Деякі науковці ототожнюють поняття «кримінальне правопорушення» і «злочин». Зокрема, це, А.С. Шаріков, який у своїх роботах, розкриваючи термін «правопорушення», аналізує тільки поняття злочину [6, с. 63]. Також А.В. Ковальов у своїх наукових працях змішує поняття «злочин» та «кримінальне правопорушення» [7, с. 33].

Незрозумілу думку висловлює І.П. Голосніченко, який у своїх роботах також ототожнює ці поняття, проте далі зазначає, що різновидами правопорушення є злочин та проступки [8, с. 80].

На нашу думку, зазначений підхід науковців є спірним, оскільки поняття злочину є вужчим, ніж кримінальне правопорушення.

У сучасний період більшість науковців вважають, що поняття злочину входить до кримінального правопорушення, але це не тотожні поняття. Такі науковці наголошують на тому, що злочин – це різновид кримінального правопорушення. Наприклад, В.Ф. Фефилова у своїх роботах не надає тлумачення кримінального правопорушення, але зазначає, що різновидами його є злочин і проступки.

Також зазначений підхід передбачений у Міжнародному законодавстві. Так, У ст. 2, 8, 10, 11 Європейської конвенції «Про захист прав людини та основних свобод» використовується термін «злочин» (crime). У зв'язку з цим П.М. Рабінович справедливо звертає увагу на те, що термін «злочин» вживається у «суто внутрішньодержавній, національній інтерпретації, тобто у такому сенсі, в якому визначає та розуміє держава» [9, с. 379]. Як уже зазначалось, дана Конвенція також використовує термін «кримінальні правопорушення», який є значно ширшим за поняття «злочин». Він охоплює і злочин, як найбільш серйозне правопорушення, і менш небезпечні правопорушення, а також дрібні правопорушення. Отже, як бачимо, відповідно до міжнародного законодавства злочин – це різновид кримінального правопорушення, тому ці поняття нетотожні.

По цьому шляху йдуть і більшість вітчизняних законодавців сьогодні. На виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р. № 1153-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України», у якому зазначається про необхідність розробки Кодекса України «Про кримінальні проступки» та Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо розмежування правопорушень залежно від ступеня їх суспільної небезпеки, обмеження сфери застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі. За останні декілька років у Верховну Раду України були подані законопроекти щодо внесення змін у КК України відносно запровадження інституту кримінального проступку. У всіх законопроектах пропонується на законодавчому рівні встановити поняття кримінальне правопорушення.

Так, В.С. Малишев у своєму законопроекті пропонує таке визначення кримінального правопорушення: «Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Кримінальним правопорушенням є кримінальний проступок або злочин [10]. Аналогічне визначення кримінального правопорушення міститься й у законопроектах В.Д. Швеца, А.В. Паламарчука, а також в монографії колективу авторів «Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві» під редакцією В.О. Тулякова.

В.М. Стретович, С.П. Головатий у своєму законопроекті пропонують виділяти кримінальне правопорушення, різновидами якого є злочин та кримінальні проступки, але самого тлумачення кримінального правопорушення не надають.

Я.О. Лантінов, критикуючи надані законопроекти, пропонує свій варіант визначення кримінального правопорушення, а саме: кримінальне правопорушення – це діяння (варіант – суспільно небезпечне діяння), що містить ознаки складу кримінального правопорушення» [11, с. 379].

Усі зазначені автори зазначають, що різновидами кримінального правопорушення є злочин і кримінальні проступки, отже вони не ототожнюють «злочин» і «кримінальне правопорушення». Вони співвідносяться, як частина та ціле.

Відсутність законодавчого визначення терміну «кримінальне правопорушення» породжує певні дискусії у науково-правовій літературі щодо сутності цього терміну, але необхідно відмітити, що належної уваги дослідженню даної категорії, на жаль, не приділяється вітчизняними та зарубіжними науковцями.

Наприклад, П.П. Пусторослев зазначав, що кримінальне правопорушення, тобто невиконання свого правового обов'язку людиною або групою людей в дійсності у життєвому випадку, але лише таке, в якому, на думку законодавця, виражається стан злочинності не виконавців, тобто особливий духовний стан, особливо недоброякісно, і при тому особливо негоже, на думку законодавця, або, інакше кажучи, держави [12].

Ще на початку ХХ ст. Ф.В. Тарановський зазначав, що під кримінальним правопорушенням слід розуміти всі діяння, які породжують публічно-правову відповідальність.

У сучасний період у наукових осередках активно обговорюються питання щодо виділення різновидів кримінального правопорушення, проте аналізом самої категорії «кримінальне правопорушення» займаються тільки окремі науковці. Наприклад, В.М. Куц надає таке визначення кримінального правопорушення – це протиправне діяння, що спричинило конфлікт із приводу завдання одним із його учасників суттєвої шкоди іншому, або створення загрози настання такої шкоди, правовим наслідком якого є передбачені законом заходи кримінально-правового характеру.

З такого визначення можна виокремити основні ознаки кримінального правопорушення:

1) наявність конфлікту між суб'єктами у зв'язку із спричиненням одним із них іншому суттєвої шкоди або створення реальної загрози настання такої шкоди;

2) наявність кримінально-правового наслідку вчинення діяння у виді кримінальної відповідальності або іншого засобу кримінально-правового реагування (відмови від її застосування, примусових засобів медичного або виховного характеру тощо) [13, с. 13].

Т.Ю. Титова визначає кримінальне правопорушення так: це – протиправне винне діяння особи, що носить суспільно небезпечний характер, що посягає на встановлений порядок суспільних відносин, протиправна, винна дія або бездіяльність суб'єктів права. Злочин є складовою частиною поняття правопорушення.

Ознаками кримінального правопорушення автор вважає:

а) протиправну поведінку людини, яке виражається в дії або бездіяльності;

б) винна поведінка суб'єкта права, тобто особа повинна усвідомлено здійснювати правопорушення, віддавати собі звіт у своїх діях;

в) заподіяння шкоди суспільству, державі, громадянам [14].

Виходячи з загального визначення правопорушення, на нашу думку, кримінальне правопорушення – це суспільно-небезпечне, протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Різновидами кримінального правопорушення є злочин та кримінальний проступок. Із запропонованого визначення вбачаються такі ознаки кримінального правопорушення:

– суспільна небезпечність, тобто діяння причиняє шкоду суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законодавством;

– протиправність. Таке діяння повинне бути закріплене у діючому кримінальному законодавстві, тобто у Кримінальному кодексі;

– це обов'язково винне діяння;

– таке діяння вчинюється суб'єктом кримінального правопорушення.

Висновки. Взагалі, зазначене свідчить про недостатність вивчення проблеми «кримінального правопорушення», яка є новою для вітчизняного законодавства. Відсутність єдиної концепції щодо правової природи та сутності цього поняття свідчить про неможливість сьогодні закріплення даного терміну у діючому законодавстві України.

Категорія «кримінальне правопорушення» потребує ретельної розробки спочатку на концептуально-теоретичному рівні, а тільки потім можна розробити й прийняти нове кримінальне законодавство, а саме КК України, який буде розкривати юридичну природу категорії «кримінальне правопорушення». Крім того, необхідно узгодити норми КК та КПК України з цього питання, оскільки на даний час існують суттєві колізії.

Список використаних джерел:

1. Малеин Н.С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность / Н.С. Малеин. – М. : Юрид. лит., 1985. – 192 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / О.Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
3. Хачатуров Р.Л. Общая теория юридической ответственности: Монография / Р.Л. Хачатуров, Д.А. Липинский. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 950 с.
4. Галушко Б.С. Поняття злочину у кримінальному праві України / Б.С. Галушко // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – № 3. – С. 591–597.
5. Фейербах П.А. Уголовное право / П.А. Фейербах. – С–П: Мед. Тип, 1910. – 330 с.
6. Шариков А.С. О двух концепциях правонарушения / А.С. Шариков // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5: Юриспруденция. – 2003. – № 6. – С. 63–68.
7. Ковальов В.А. К вопросу о правонарушении, как основании юридической ответственности / В.А. Ковальов // Актуальные проблемы Российского права. – 2010. – № 3. – С. 27–36.
8. Голосніченко І.П. До проблеми запровадження в Україні кримінального проступку та відмежування його від адміністративного правопорушення / І.П. Голосніченко // ВІСНИК НГУУ «КП». Політологія. Соціологія. Право. Випуск. – 2014. – № 1 (21) – С. 80–83.
9. Рабінович П.М. Поняття кримінального правопорушення та покарання в інтерпретації Європейського суду з прав людини / П.М. Рабінович // Право України. – 2011. – № 9. – С. 377–381.
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків: проект Закону України від 06.02.2014 739-VII – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48706.
11. Лантінов Я.О. Зауваження та пропозиції щодо проекту закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» / Я.О. Лантінов – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivpz.org/golovna-konferents>.
12. Пусторослев П.П. Анализ понятия о преступлении. – Москва, 1892 г. // Allpravo. Ru – 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://allpravo.ru/library/doc101p0/instrum4488/item4508.html>.
13. Куц В.М. Проблеми кримінальної відповідальності: навч. посіб. / В.М. Куц. – К.: Національна академія прокуратури України, 2013. – 322 с.
14. Титова Т.Ю. Уголовное правонарушение / Т.Ю. Титова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawcabinet.ru/5277.html>.

